

A kárpáti borzderes szarvasmarha tartástechnológiája, avagy a jó gazda gondossága

Miért is foglalkozunk a Kárpáti borzderes szarvasmarha tartásával?	2
Az egészséges szarvasmarha	2
A vemhesítés és a vemhes tehén gondozásának teendői	4
Mikor termékenyíttessünk, hogy üszőnk a legbiztosabban vemhes legyen?	4
Vemhesítés, és a vemhes tehén egészségvédelme	4
Az ivarzás jelei	5
Miért nem ivarzik?	5
Hogyan neveljük és takarmányozzuk üszőinket, hogy egészséges, életképes borjút elljenek?	6
Hogyan készítjük elő tehenünket?	7
Mi a helyzet az ellés előtti abrakadagokkal?	8
Teendőink az ellés körül	9
A közelgő ellés jelei, az ellés szabályos lefolyása	9
Elléskori teendőink	10
Mikor és hogyan segítsünk elléskor?	10
Mikor hívjunk az elléshez állatorvost?	11
A korai borjú megbetegedések megelőzése	11
A tehén egészségvédelme ellés után	12
Borjúnevelés a főcstejes időszak után	13
Hogyan takarmányozzuk, hogyan fejjük tehenünket, hogy minél kevesebb legyen a tőgygyulladás és minél több legyen a tej?	14
A fejés alapszabályai	14
A kézi fejés	15
Gépi fejés	16
Miről vesszük észre a tőgygyulladást?	16

A kárpáti borzderes szarvasmarha egy régi Kárpát–medencei fajtánk. Magyarország természet földrajzi környezetéhez jól igazodott, így tartása a hegy-, dombvidéken és az alföldi területeken is lehetséges. A tartását jellemző szerény körülmények nagyon szívóssá és ellenállóvá alakították a fajtát. Jó körülmények közé kerülve meglepő termelési eredményeket érhetünk el. A tenyésztése során elsődleges szempont, a fajtára jellemző in-situ génmegőrzés, azaz a hármas hasznosítás fenntartása (tej, hús haszon és igáztatás).

Miért is foglalkozzunk a Kárpáti borzderes szarvasmarha tartásával?

A szarvasmarha tartása és gondozása nem igényel nagy szakértelmet, azonban csak lelkiismeretes munkával nagy odafigyeléssel érhetünk el eredményeket.

A háztáji szarvasmarhatartás

- visszaadja a munka örömét;
- az együttműködésen keresztül segít megtartani a helyi közösségeket;
- felidézi a hagyományos faluképet, turisztikai vonzerőt jelent;
- megőrzi a hagyományos tudást állattartásról, élelmiszer előállításról;
- segít ápolatlan tartani a falu természetes környezetét;
- egészséges, valódi élelmiszert ad;

A szarvasmarha hozzátartozott a magyar falu képéhez. Annak tej és hús hasznai a falusi ember számára a megélhetés aranytartálékát jelentették, olyan élelmiszert, mely nem külső tényezőktől függött, csupán a szorgalmas napi munkától.

A paraszt ember szeretettel gondozta állatait, harmóniában élt velük, és az őt körülvevő természettel.

És fordul a világ. Lassan rájövünk, hogy a modernizáció mégsem olyan jó barát. Hogy a korszerű, az ipari és a higiénikus talán a legnagyobb ellenségünk. Hogy gyermekeinknek alig működik az immunrendszere, és hogy ez számos súlyos betegségnek okozója lehet.

Nálunk gazdagabb országokban teljesen természetes a ház körül a szarvasmarha, annak minden velejárójával együtt.

Az egészséges szarvasmarha

„A jó gazda „ránézésre”, az állat megjelenéséből, külleméből, szinte a „szemek állásából” érzékeli, hogy az milyen egészségi állapotban van a jószág.

Az egészséges szarvasmarha életkorának, fajtájának, hasznosítási irányának megfelelően jól termel. A tejtermelés és hízaláskor a testtömeg-gyarapodás csökkenése már önmagában is jelez valamiféle rendellenességet.

A szarvasmarha viszonylag nehezen alkalmazkodó, nem tanulékony állat (itt megjegyzem, hogy a kárpáti borzderes a magyar szürkéhez hasonlóan nagyon jól használható igában, könnyű, átengedő természetének és feltétlen munkakészségének köszönhetően.). Udvarunkhoz való „honosodásának” időtartama a bánásmódtól is függ. A felnőtt szarvasmarha a száraz hideget elég jól tűri, a hűvöset szereti, a meleget, különösen a párás meleget nehezen viseli el. Legjobban érzi magát a 8-20 °C hőmérséklet között. A kárpáti borzderes jó hő tűrő képességű fajta. Ez annak köszönhető, hogy évszázadokon keresztül jellemző volt a kezes, ám rideg tartásmód. Az őszi beszorulásig legelőre alapozzuk az állatok takarmányozását, télen pedig a jó minőségű réti széna kielégíti szarvasmarháink igényét. Ha azonban több hasznot szeretnénk, állatainkat kiegészítő takarmányozásban kell részesítenünk az észszerűség határáig. A fajta nem intenzív tej és hús termelő.

A napnak mintegy felét fekvéssel tölti, ez azonban nem jelent kizárólagos pihenést, mert többnyire fekvéssel kérődzik. A zsúfoltságot nem szereti. Takarmányfelvételét az etetési rend befolyásolja ugyan, de általában a napnak kb. egyötödét (4-5 órát) evéssel tölti, kb. egyharmadát (6-8 órát) pedig kérődzéssel.

A kérődzések száma naponta 10-15, egy-egy kérődzési idő 30-40 percig tart. A kérődzés az evés befejezése után 0,5-1 óra múlva kezdődik. Jóízűen kérődző szarvasmarha egy-egy felkérődzött falatot kb. 1 perc alatt 40-50 rágómozgással rág meg újra. Látjuk, hogy az evési és kérődzési idő a nap nagy részét kitölti, ez a nagy mennyiségű tömegtakarmány felvételével és emésztésre való előkészítésével függ össze.

Vízfogyasztását sok minden befolyásolja: a takarmány mennyisége, összetétele, a tejtermelés nagysága és a külső hőmérséklet.

Ha önitató van, abból naponta többször is iszik, legtöbbször abrakfogyasztás és fejés után.

A felnőtt, istállózott szarvasmarha naponta 8-10-szer ürít bélsarat, legtöbbször fölkelés után. A bélsár lepényszerű, de zöldtakarmány etetésekor folyékonyabbá válik. Színe változó. Sok zöldtakarmány és szilázs etetésekor zöldes, répafej etetésekor vöröses, széna és abrak etetésékor barnás árnyalatú, a sokáig bélcsőben levő, nagy rosttartalmú takarmány emésztése után feketésbarna. A napi bélsármennyiség mintegy 30-40 kg.

Vizelete átlátszó, tiszta, nem zavaros, nem nyálkás. Naponta 4-6-szor vizek, mindig állóhelyzetben, a napi vizeletmennyiség 4-12 l.

Ha a fejési körülmények megszokottak, a tehének a fejést nyugodtan tűrik, ilyenkor legtöbbször az evést is abbahagyják. Testápolásához tartozik, hogy nyelvvel elérhető valamennyi testrészét nyalja. Kondíciója, étvágya jó, szőre fényes, bőre

rugalmas, csülkei tiszták, mozgása határozott, szemei, testnyílásai tiszták, yáladékmentesek.

Az ismertettektől jelentősen eltérő bármely jelenség észlelésekor fokozottan ügyeljünk a környezetre (tartás, takarmányozás).

A jó küllemi tulajdonságok még mindig nem biztosítékai a jó tejtermelésnek.

„A tehenet a száján át fejik” tartja a mondás, s ez így igaz. A jó képességű tehen is csak akkor ad sok tejet, ha jól takarmányozzuk.

A jól fejhető tőgy jellemzői a következők:

részarányos (az elülső és a hátulsó tőgyfél megközelítően egyforma).

Kétféle tőgyalakulást különböztetünk meg:

- teknő alakú (széles alapokon jól felfüggesztett, a hasfalon és a combok között messze előreterjed, nagy a „tejtükör”).
- gömbtőgy (kettős hasznosítású fajtákra jellemző) elől meredeken illeszkedik a hasfalhoz és hátul nem húzódik fel elég magasra a combok közé (kicsi a „tejtükör”).

A vemhesítés és a vemhes tehen gondozásának teendői

Mikor termékenyíttessünk, hogy üszőnk a legbiztosabban vemhes legyen?

A szarvasmarha átlagosan 9 hónapos korában ivarérett, ez azonban függ a fajtától (a kárpáti borzderes már 8 hónapos korban, a holstein fríz viszont csak 11 hónapos korban) és a takarmányozás színvonalától is. Termékenyíteni csak akkor lehet, amikor az üsző már tenyészerett, vagyis a vemhességet károsodás nélkül képes elviselni.

Az életkort és a testtömeget együtt kell figyelembe venni, ha azt akarjuk, hogy üszőnk életképes borjút elljen.

A termékenyítés legkedvezőbb időpontjának meghatározásakor azt kell figyelembe vennünk, hogy leválás után a petesejtek termékenyülő képessége 8-10 óra múlva megszűnik, az ondósejtek pedig a nemi utakban 24-36 óráig maradnak életképesek. Az ivarzás átlagosan 15-20 óráig tart (az üszőké rövidebb, teheneké hosszabb, nyáron hosszabb, télen rövidebb), tehát lényegesen szűkebb idő áll rendelkezésünkre, mint a sertésnél, vagyis pontosabban meg kell figyelni az ivarzás kezdetét is.

Vemhesítés, és a vemhes tehén egészségvédelme

Az ivarzás jelei

Az ivarzó egyedeket a külső jegyek, a megváltozott viselkedés alapján társaitól jól meg tudjuk különböztetni, és a termékenyítés érdekében el tudjuk különíteni. Az ellés utáni 15-20. napon bekövetkező első ivarzás gyakran csendes, és nincs peteleválás. Kifejezett ivarzási tünetekkel, pete leválással (ovuláció) járó ivarzásra az ellés utáni 36-42. napon számíthatunk, és rendszint a következő ivarzás során az 51-63. napon termékenyítünk. Ha a fogamzás nem következik be, az ivarzás 21 naponként (19-23 nap) ismétlődik. A tehének ivarzása 6 és 36 óra között változhat.

Magatartás-változások: Az állat nyugtalan, izgatott, fejét gyakran magasra emeli, ide-oda tekintget, a legkisebb szokatlan zajra élénken figyel. Állásában tipeg, gyakran a jászolba áll; szomszédjához dörgölődik, arra felugrani próbál. Farkát kissé megemeli, csóválja, gyakrabban, de kevesebbet vizel. A tehének medenceszalagjai besüppednek (a horpasz mélyebb), kevesebb tejet adnak, a tőgymosást és a fejest jobban tűrik, egyesek viszont a tejet nehezebben adják le. A tehén étvágya általában csökken, a szalastakarmányt gyakran szétszórja, többször rövid morgó hangot ad, esetleg szünet nélkül bög. Ha kezünket a hátán végighúzzuk hágómozgást végez.

Külső jelek: A péraajkak megduzzadnak, kivörösödnek, redőzöttségük eltűnik. A pérarésben ujjnyi vastag, hosszú, áttetsző nyálkaköteg jelenik meg, amely a méhösszehúzóerők hatására folyamatosan vagy rövid időközökben ürül. A pérát széthúzva látható, hogy a hüvely fala élénkvörös, duzzadt, bársonyos (a nem ivarzóké halvány rózsaszín, redőzött, szárazabb).

Legjobb termékenyülési eredmény akkor érhető el, ha az ivarzás közepétől annak befejeződése utáni 6 órán belül termékenyítettünk, vagyis: ha az ivarzás reggel vagy délelőtt kezdődött, másnap délig termékenyíttessünk!

Az ellés utáni első termékenyítés javasolt időpontja a 45-50. nap körül jelentkező ivarzás, mert egyrészt ekkorra a méh ismét alkalmas vemhesítésre (jó előkészítés és problémamentes ellés esetén), másrészt a termékenyítéssel tovább nem várhatunk, ha azt akarjuk, hogy tehenünk évenként leelljen. A ridegen tartás eredménye lehet a szezonális ivarzás, azaz a hideg téli és a meleg nyári napokon a tehének nem folynak.

Miért nem ivarzik?

Az ivarzás elmaradásának leggyakoribb okai üszőkörben: tartási hibák (mozgáshiány), takarmányozási hibák (alutápláltság, túlkondíció), rossz kalcium- és foszforellátás, vagy ezek helytelen aránya, vitaminhiány (A-, D-, E- vitamin hiánya), nyomelemhiány, konyhasóhiány.

Teheneké: üszökéhez hasonló takarmányozási hibák, ellés körüli rendellenességek (magzataburok-visszamaradás, a szülőút sérülései, méhgyulladások, petefészkek gyulladások, stb.)

Hogyan neveljük és takarmányozzuk üszőinket, hogy egészséges, életképes borjút elljenek?

A legjobb üszők a legelőn „termettek”.

A legelő egymaga megteremti a jó üszőnevelés alapjait:

- minél több mozgást, levegőt, napfényt;
- vitaminokban, ásványi anyagokban, nyomelemekben gazdag, jó minőségű takarmányt;
- mérsékelt, nem hajtott nevelést.

Ha legeltetni nem is tudunk, legalább kifutónk legyen (egy üszőre 20 m² kifutó), ahol nyáron éjjel-nappal, egyéb évszakokban pedig a reggeli etetés után az esti etetésig mélyalmon tartózkodhatnak az állatok.

A pihenőtéren száraz, bőséges alom mindig legyen.

Az üszők takarmányozásában 3 szakaszt vegyünk figyelembe:

1. szakasz (választástól 1 éves korig).

Ha az üszőt szeretnénk minél hamarabb tenyésztésbe venni, a fejlődéséhez kívánatos a napi 650-750 g-os testtömeg-gyarapodás. Ha ez nincs meg, fejlődésük lelassul, később lesznek tenyészérettek. Ebben a szakaszban tehát a legelő vagy a tömegetakarmány mellett koncentráltabb takarmányra, abrakra is szükség van. Napi általános adag:

- legelő + 2-3 kg abrak, vagy
- 10-15 kg tömegetakarmány (nyáron zöld, télen szilázs vagy lédús) +2-3 kg abrak + 2-3 kg széna

2. szakasz (1 éven felül, a vemhesség 6. hónapjáig).

Ebben a szakaszban az üszőt föl kell készítenünk az olcsóbb, terimésőbb tömegtakarmányok felvételére.

Nyáron elég a legelő vagy legelő hiányában 20-25 kg zöldtakarmány. Sem abrak, sem széna nem kell.

Télen 15-20 kg szilázs + 3-5 kg széna + 0,5 kg abrak. Ahol nincs szilázs vagy siló, a szénára kell alapozni a takarmányozást, napi 15-20 kg széna + 2 kg abrak. Ebben a szakaszban etethetünk melléktermékeket (silózott kukoricaszár, répaszelet stb.) is. Ilyenkor gondoskodni kell az ásványianyag- és vitamin kiegészítésről (pl. Nutrafor 1.).

3. szakasz (előkészítő szakasz, a vemhesség 6. hónapjától az ellésig).

Figyelembe kell venni a magzatépítést, ezért ismét koncentráltabb takarmányokat is adnunk kell. A tömegtakarmányok adagja megegyezik a 2. szakaszával, de itt már 3-4 kg előkészítő abrakot is adjunk. Ellés előtt 2-3 héttel az abrakot csökkentjük, 1-2 kg korpával helyettesítjük (az ilyenkor alapvetően fontos foszfor miatt). Korpa hiányában adhatunk foszfortartalmú takarmány kiegészítőt. Nyalósó mindig legyen az üszők előtt, a vízszükséglet egyéves koron felül napi 30-50 liter. Naponta kétszer etessünk, lehetőleg abrak, zöld- vagy lédús takarmány vagy szilázs, széna sorrendben.

Ahol nincs lehetőség siló és szilázs etetésére ott kiegészítőként adhatunk lédús takarmányként almát, krumplit, magozott hullott gyümölcsöt, tarló- és takarmányrépát. A lédús takarmányokat minden esetben összeaprított formában kell az állat elé tennünk, a fulladás veszélye miatt.

Hogyan készítjük elő tehenünket?

Tehenünket akkor kell az ellésre és a következő tejtermelési időszakra felkészíteni, amikor egyúttal a magzatépítés a legkritikusabb szakaszában van. Ez nem könnyű dolog. Mit kell tennünk, hogy:

- ellése könnyű legyen,
- életerős borjút hozzon a világra,
- a borjú sorsát meghatározó, elegendő mennyiségű és minőségű főcstejet termeljen,
- tejtermelése jó legyen,
- megóvjuk az ellés utáni megbetegedésektől?

Az előkészítést a vemhesség 8. hónapjának elején meg kell kezdeni! Ez a tehén elapasztásával (szárazra állításával) indul. Erre az időre sok tehén magától elapaszt, de a nagy tejtermelésű egyedek szárazra állítása esetenként elég nehéz.

A fejést fokozatosan (egy hét alatt) szüntessük meg úgy, hogy naponta vagy kétnaponként bizonyos mennyiségű tejet kifejünk (egy-egy tőgynegyedből 0,5-1 litert), miközben a takarmány- és vízfogyasztást is csökkentjük! A hirtelen koplaltatástól és szomjaztatástól a tehén el is vetélhet.

Lényeges, hogy az előkészítést mindenképpen az a gazda végezze, akinél a tehén elleni fog. Ezt azért hangsúlyozom, mert nemegyszer a vemhesség utolsó időszakában helyeznek ki vagy vásárolnak állatot, amely az ellésig nem tud az új helyéhez alkalmazkodni, nem beszélve arról, hogy nem tudja megtermelni az új környezetben levő kórokozókkal szembeni ellenanyagait, következésképpen azok a főcstejében sem lehetnek benne, gyakoribb a borjak megbetegedése. Ezért legkésőbb a vemhesség 6. hónapjának végéig helyezzünk ki vagy vásároljunk vemhes üszőt vagy tehenet!

Ha a szárazra állítás elején (a vemhesség 8. hónapjának elején) a tehén jó kondícióban van, az ellésig hátralevő két hónapban úgy kell etetni, hogy testtömege ne gyarapodjék többet, mint a születendő borjú tömege, de legföljebb 50 kg-ot. Energiadús takarmányok (pl. silókukorica-szilázs, sok abrak) etetésével túlkondíció jön létre, (a tehén meghízik), gyakoribb a nehéz ellés és az ellés utáni anyagforgalmi zavar (megfekvés, ellési bénulás, ketózis stb.). Hiányos tápláláskor viszont gyengébb a borjú, hígabb a főcstej.

Az előkészítés jó minőségű tömegtakarmányokra alapozható, némi abrak kiegészítéssel. Az ásványianyag- és vitaminellátás döntően fontos! A kalcium: foszfor arány ebben az időszakban 1,5 : 1, olyan takarmányokat etessünk, amelyek karotinban (A-vitamin) és D-vitaminokban gazdagok. A takarmányok jó étrendi hatásúak legyenek (ne legyenek puffasztóak, hashajtó, dugító hatásúak stb.), ebben a szakaszban hideg, fagyos, romlott takarmányt etetni különösen veszélyes (pl. fagyos répát, penészes szénát, rosszul erjedt szilázst)!

Mi a helyzet az ellés előtti abrakadagokkal?

Az a helyes, ha a takarmányozásban figyelembe vesszük az előző tejtermelés mértékét és a tehén kondícióját.

Kárpáti borzderes tehenet, különösen ha az gyengébb kondícióban van, jó termelése érdekében nyugodtabban abrakolhatunk, mint egy speciálisan tejtermelő tehenet (pl. holstein-frízt), amely az anyagcserezavarokra érzékenyebb.

Ellés előtt néhány napig korpás ivóst adjunk abrak helyett. Ez 3-4 kg korpából készült híg moslák. Étrendi hatása kedvező, megkönnyíti az ellést, megnehezíti az ellés utáni problémák kifejlődését (ellési bénulás, megfekvés stb.).

A tehenek mozgatásáról lehetőség szerint gondoskodjunk!

Teendők az ellés körül

A közelgő ellés jelei, az ellés szabályos lefolyása

A szarvasmarha vemhességi ideje átlagosan 285 nap. Ettől 10-15 napi eltérés még szabályos.

Az ellés előtt 4-5 nappal a péraajkak megduzzadnak, kipirosodnak, a pérarés kitágul (lefekvéskor tátongóvá válik), a gát, vagyis a péra és a végbél közötti terület is beszűrődik. A tőgy rohamosan duzzad (az előhasi tehéneké nem annyira hirtelen), a csecsbimbókból nyálkás váladék fejtető. Egy-két nappal az ellés megindulása előtt a hüvelyből az ivarzási nyálkához hasonló váladék ürül. A far „feltornyosodik”, a fark úgy lóg, mintha béna volna, két oldalán ökölnyi bemélyedés, „gödör” keletkezik (a széles méhszalag ellazulása miatt). A has leereszkedik, ezért a horpaszok besüppednek. Ebben az ún. előkészítő időszakban az állat már nyugtalan, gyakran a hasát nézegeti (jóslófájások). Tipeg, fekszik-kel.

A megnyílási szakaszban, amely üszőknél 6-8, tehéneknél 3-4 óráig tart, a nyugtalanság fokozódik, az állat erőlködik, hátát púposítja; miközben a hasfal fölemelkedik, a horpaszok elsimulnak. Ilyenkor a tehén a farkát fölemeli vagy csóválja, gyakrabban, de kevesebbet ürít és vizeletet (megnyitó fájások). A pérarésben megjelenik a víz hólyag, amely emberfejnyi nagyságú, kékesbarna, fénylő. Ennek fölrepedése és folyadékának elfolyása (kb. 10 liter sötétsárga folyadék) után 20-30 perces nyugalmat követően az újbóli méhösszehúzódások hatására megjelenik a láb hólyag (benne érezhetjük a magzat lábait). Megrepedésekor kb. 5 liternyi sárgás árnyalatú, híg tojásfehérjeszerű, nyúlós, zavaros, rendkívül sikamlós váladék ürül. A hólyagok gyakran már a hüvelyben felrepednek, ezért csak (magzatvíz) elfolyását látjuk.

A hólyagok idő előtti, korai fölrepedése tilos (várjuk meg, amíg maguktól fölrepednek), mert ha ezt tesszük, a szülőút szűk és száraz lesz, ami megnehezíti az ellést.

A szüntelen méhösszehúzódások és a magzat aktív mozgása következtében az a szülőútba „beigazodik” (a borjak 90-95%-a hosszanti fejfekvésű, 5-10%-a hosszanti farfekvésű), csülkei a pérarésben megjelennek, fájásszünetekben pedig visszacsúsznak. Ez addig ismétlődik, amíg a magzat véglegesen be nem igazodik a medencébe, ettől kezdve a végtagok a pérarésből már a fájások szüneteiben sem csúsznak vissza.

Ekkor kezdődik a kitolási időszak (tolófájások), a fájások 2-3 percenként jelentkeznek és 1-1,5 percig tartanak. Normálisan a magzat kitolásához 8-20 ilyen fájásra van szükség. A tehén ekkor rendszerint fekszik, legtöbbször a jobb oldalán.

Hosszanti fejfekvéskor a csülkök megjelenése után először a magzat kékesvörös színű, kilógó nyelve látható, feje csak ezután jut át a pérarésen. A fájások felerősödnek, láthatóvá válik a borjú válltájéka, s mivel a köldökzsinór ebben a helyzetben elszorul, megindul a légzése. A mellkas pérarésen való átjutása után a

fájások rövid időre megszűnnek, a tehen „erőt gyűjt” az ellés befejezéséhez. A kitolási szakasz üszöknél 5-6, teheneknél 1-3 óráig tart. A magzat kitolása után a fájások megszűnnek, de nem sok idő múlva újrakezddnek (utófájások), sokszor ezek már olyan gyengék, hogy alig, vagy egyáltalán nem vesszük észre. Hatásukra a magzatburkok 6-8 órán belül eltávoznak a méhből.

Elléskori teendők

A téli időszakban az istállózó tartásban több a munka az ellés körül, nyáron azonban a legelőn a lehető legtermészetesebben születnek meg a borjak. Az előkészítő szakasz tüneteinek jelentkezésekor (általában 12-18 órával az ellés előtt) a tehenet tisztítsuk meg a szennyeződésektől, a pérát és környékét mossuk le és fertőtlenítsük, gondoskodjunk bőséges alomról, tiszta, száraz szalmából.

A megnyitó fájások ideje alatt gondoskodjunk a tehen nyugalmáról, egyedüli teendők a magzatvíz elfolyásának megfigyelése.

Az elléskor gyakran ürült bélsarat távolítsuk el, a szennyeződött pérát ismételt mossuk le!

Nagyon ritkán fordul elő, hogy kitoláskor a köldökzsinór nem szakad el magától, ilyenkor fertőtlenített kézzel a bőrköldök alatt 2 tenyérnyire el kell szakítani. A légzés azonnal megindul. A borjú az első légvételek közben prüsszöl, hörög, mert a nyúlós magzatvíz az orrába, szájába tapadt. Először ezt távolítsuk el fertőtlenített kézzel vagy törülőrúval, de csak a szájnyílásba nyúljunk, a szájüregbe ne! Ha az újszülött nagyon prüsszöl, köhög is, a farát emeljük meg, hogy a légutakból kiürüljön a nyálka. Az egészséges borjú megszületése után a fejét azonnal emelgeti. Ha alélt a borjú, a légzőmozgások nem kezdődtek el, mesterséges légzést kell alkalmazni: fektessük a hátára, elülső lábait lassú tempóban szorítsuk a mellkasra, majd nyújtsuk ki és egymástól jól húzzuk szét. A tarkót locsolgassuk hideg vízzel, a mellkast ütögessük lapos tenyérrel. Nagyon sok, hullának hitt újszülöttet menthetnénk meg így.

Mikor és hogyan segítsünk elléskor?

A szarvasmarha a többi állatfajhoz képest nehezen ellik, mert medencéjének alakja nem kedvező. Ennek ellenére a megfelelően tartott és takarmányozott tehenek többsége segítséget nem, vagy alig igényel.

Mikor hívjuk az elléshez állatorvost?

Az elléshez állatorvost akkor kell hívnunk,

- ha a burkok a nyitófájások kezdete után üszőkben 6-8, tehenekben 2-3 óra múlva sem repednek föl és a magzatvíz nem folyik el;
- ha a szülőfájások nagyon hevesek, az ellés mégis elakad;
- ha a szülőfájások idő előtt megszűnnek;
- ha a magzat mérete vagy rendellenes fekvése miatt a húzatás nem megengedett;
- ha 2-3 ember húzóereje nem elégséges (ilyenkor majdnem mindig rendellenes a fekvés) a magzat világra segítéséhez;
- ha az ellés bármilyen okból elakad (pl. méhcsavarodáskor).

A korai borjú megbetegedések megelőzése

A borjú 25 kg körüli testtömeeggel születik, de ez egymagában még nem bizonyítja életerejét. Természetes ösztöne, hogy születése után még mielőtt lábra állna, mindent nyalni és szopni kezd, így mielőtt egyedüli „védelméhez”, az anya főcstejéhez jutna, már fertőződhet a környezetében levő kórokozók. Ezért is fontos az elletési higiénia (bőséges tiszta alom, az anya lemosása, tiszta, kifertőtlenített elletőkötelek, segédkező személyzet).

A kórokozók nemcsak a szájon, hanem a nyitott köldökcsonton át is bejuthatnak, ezért szükséges a köldök szárító fertőtlenítése. (Elkötni csak akkor szabad, ha nagyon vérzik, mert a kötés fölött a váladék pang, könnyen tályog keletkezhet.)

A borjút megszületése és ellátása után tegyük az anyja elé. Az szárazra nyalja, ezzel a „masszázs” a vérkeringését is élénkíti. Az egészséges borjú egy órán belül feláll, ha nem, ebben segítsünk neki!

Az anya tőgyét jól mossuk le! Az első szopás több szempontból döntő fontosságú: először jut a borjú a vitaminokban, ásványi anyagokban, ellenanyagokban gazdag főcstejhez, és emésztőcsatornája akkor kezd működni, amikor az első táplálék, a tej végighalad rajta, ekkor indul meg az emésztőnedvek termelése is. A tehén elléskori nyitott szülőútjában, annak környezetében mindig jelen levő kórokozók ártalmától a borjút a főcstej védi meg, egyrészt ellenanyagai révén (az anya a környezetében levő kórokozók ellen speciális ellenanyagokat „dolgoz ki”, amelyek a főcstejben megjelennek); másrészt úgy, hogy az általa kiváltott emésztőnedvek a szájon át bejutó kórokozókat elpusztítják. Elősegíti a magzati bélszurok eltávozását is. A tehén 8-10 napig termel főcstejet, annak ellenanyag-tartalma azonban az első két napon a legnagyobb, és ezeknek az ellenanyagoknak a borjú bélcsatornájából való felszívódási lehetősége rohamosan csökken.

A borjúnevelés „tízparancsolatának” legfontosabbika, egyszersmind a borjú későbbi sorsát meghatározó tényező, hogy az újszülött élete első hat órájában, legalább 2

liter főcstejet kapjon, az első két napon, még jobb, ha az első 8-10 napon 5-6-szor kap főcstejet (ennyiszer szopik vagy ennyiszer itassuk)!

A korai megbetegedések (kólihasmenés, vírusos tüdőgyulladás) azokon a borjakon jelentkeznek elsősorban, amelyek késő esti vagy éjszakai születésük miatt későn kaptak főcstejet (ez háztájiban ritkább). Ezeknek a borjaknak a betegségekkel szembeni ellenállása és fejlődése életük későbbi szakaszában is gyengébb.

Az egészséges borjú talpraállása után figyelmét mindjárt az anya hátsó része felé fordítja. Bár a tehén helyezkedésével maga is segít borjának a tőgybimbók megtalálásában, ez nem mindig sikerül. Ilyenkor mi is segítsünk a borjúnak, az első szopás után azután már a borjú a tőgybimbót minden nehézség nélkül megtalálja.

A szopós borjú egyedül a nedves hideget és huzatot viseli el nehezen. Legjobban persze 15-20 °C hőmérsékleten érzi magát, de ha puha, meleg a fekhelye, ennél jóval alacsonyabb levegő-hőmérsékleten sem károsodik. Ha kevés alatta a szalma, vagy ha az vizes, penészes, ha hideg, vizes fal mellé, ha télen az istállóajtón beáramló levegő útjába kötjük, gyakoribbak a légzőszervi és emésztőszervi betegségek, nem ritka a tarlósömör és a külső élősködők okozta ártalom sem.

A tehén egészségvédelme ellés után

Ellés után a tehenet itassuk meg. Igen jó hatású a korpás ivós vagy abrakként a tiszta búzaborpa, esetleg a korpás táp, eléje pedig jó minőségű szénát tegyünk. A tehén szervezetéből a tejjel sok ásványi anyag távozik, ezért bőségesebben kell etetni, mint amennyit a pillanatnyi tejelése alapján esetleg megérdemel. Ez az „előre etetés” segít a tejtermelés napról napra való növekedésében is.

Ha a magzatburok ellés után 24 óra múlva sem távozik el a méhből, állatorvost kell hívni.

A magzatburok eltávozása után a méhből vörhenyes színű nyálkás váladék ürül, amely fokozatosan sárgás, majd szürkésfehér színűvé válik. A váladékürülés az ellés utáni 2. napon kezdődik, legerősebb a 6-8. napon (ekkor a másfél litert is elérheti), de normálisan a 10. nap táján szinte teljesen megszűnik.

Ha a váladékozás az ellés utáni 14. napon is észlelhető, főként ha az bűzös és nem tiszta (gennyes, véres; törmelékes stb.), értesíteni kell az állatorvost!

Szabályos tisztulás esetén az ellés utáni 24-28. napra a méh visszanyeri a vemhesség előtti méreteit, a 42-50. napra pedig a méhnyálkahártya visszaalakulása is befejeződik, újra alkalmas a megtermékenyített petesejt befogadására és táplálására. Az ebben az időben észlelt ivarzáskor tehát a tehén ismét termékenyíthető. Ha a tehén bármely okból fekvé marad (ellési bénulás, ellés utáni megfekvés, húzatás miatti sérülések stb.), forduljunk állatorvoshoz!

Borjúnevelés a főcstejes időszak után

A borjúnevelésnek többféle változata ismert aszerint, hogy a borjút értékesíteni akarjuk-e és milyen korban, esetleg saját részre tenyészállatot nevelünk.

Bármelyik módszert választjuk is, a borjúkori emésztőszervi megbetegedések megelőzése céljából a következőket kell figyelembe vennünk:

8-10 napos korig bendőemésztés egyáltalán nincs (ezért veszélyes, ha ilyenkor tej jut a bendőbe), 50 napos koráig pedig tökéletlen annak emésztése, ezért kb. 2 hónapos koráig a borjút tulajdonképpen nem is tekinthetjük kérődző állatnak, legalábbis a gyakorlati takarmányozás szerint nem. Ez annyit jelent, hogy tejjel idáig mindenképpen szüksége van, de azért, hogy emésztőrendszere minél előbb „beálljon”; már a bendőemésztés megindulásától, vagyis 8-10. naptól kapjon jó minőségű szalastakarmányt (borjúszénát) és abrakot is, az 50. naptól pedig ezek mellett megkezdhetjük nyáron a zöld, télen a jó minőségű szenázs etetését is.

Széna állandóan legyen a borjak előtt, de naponta frisset kapjanak (az összenyálazott szénát etessük meg a tehénrel). Ivóvizük mindig legyen a borjaknak!

A borjú viselkedéséhez tartozik a játszadozás. Nagyobb mozgásigénye kielégítéséhez legalább 4-5 m² helyet adjunk neki (télen a kifutót is almozzuk).

Az egészséges borjú szőre fényes, tiszta, szeme élénk, testnyílásai váladékmentesek, minden külső ingerre élénken reagál. Ha nem ilyen, hívjunk állatorvost.

Hogyan takarmányozzuk, hogyan fejjük tehenünket, hogy minél kevesebb legyen a tőgygyulladás és minél több legyen a tej?

Mind biológiai (emésztési), mind termelési (költségek) szempontból arra törekedjünk, hogy a tehén táplálóanyag-igényének minél nagyobb részét tömegtakarmányokkal elégítsük ki!

Még a kárpáti borzderes tejtermelése sem egyenletes a tejelési időszak alatt, az egyértelműen tejelő fajták tartásakor pedig még nagyobb a különbség az egyes szakaszok között. Ellés után kb. 3 hónapig legtöbb a tej, ezután egyenletesen csökken ismét megközelítően 3 hónapig. A harmadik szakaszban a még tovább csökkenő tej és a „szárazra állításra” való előkészítés miatt a takarmányt is csökkenteni kell. Alaptakarmányt, amely fedezi az életfenntartásra és kb. 8-10 l napi tejtermelésre szükséges táplálóanyag-mennyiséget, termelésétől függetlenül kap minden tehén. Ha e fölötti a termelés, pótabrakot is adjunk.

A nyári alaptakarmány a zöld. A téli a széna, a szilázs, a szenázs, a lédús takarmányok, a szalmafélék, az ipari melléktermékek (CGF). A pótabrakból 0,4-0,5 kg elég 1 liter tej termeléséhez. Házilag összeállított tejelő takarmány kukoricából, korpából, búzából, árpából, borsóból, napraforgó pogácsából álljon. Nagyon lényeges a vízigény teljes kielégítése.

A tehén nem túl igényes a környezetére, a száraz hideget jobban tűri, mint a meleget. Nyáron jó, ha fészerben, árnyékos, szellős helyen tartjuk, a téli istállózáskor sem annyira az istálló-hőmérséklet, mint inkább a száraz, puha fekvőhely lényeges számára.

Napi ápolási munkák:

- a durva szennyeződések (trágya) eltávolítása vakaróval,
- a csülkők hasítékából a trágya eltávolítása fakéssel,
- a farkbojt kifésülése vagy átmosása,
- a végbél és a péra, valamint környékeik szivaccsal való lemosása,
- fejések előtt- a tőgy mosása, szárazra törlése.

A fejés alapszabályai

Akár kézzel, akár géppel fejünk, a következőket kell betartanunk:

- A fejés ideje mindennap azonos legyen.
- Mindig a megszokott "körülmények között" fejünk (lehetőleg ugyanaz a személy, etetéssel, istállómunkákkal kapcsolatos világítás, zörejek stb.).
- A tehén számára nyugodt körülményekről gondoskodjunk.
- A tőgyelőkészítést lelkiismeretesen végezzük el (meleg vizes lemosás, szárazra törlés; masszálás). Ha vödörből mossuk, minden tőgyhöz külön vizet használunk, amelynek hőmérséklete 35-40 °C. A túl meleg vagy hideg víz a tehénben kellemetlen érzést vált ki, megnehezíti a tejleadást. A tőgy letörölhető puha ruhával vagy szivaccsal, de jobb az egyszeri használat után eldobható papírtörölő (nem viszünk át kórokozókat egyik tőgyről a másikra). Masszáláskor tenyérrel alulról fölfelé haladva a tőgyet kissé megemeljük, majd lefelé irányuló körkörös simogató mozdulatokat végzünk tőgynegyedenként.
- Előkészítés után azonnal kezdjük meg a fejést (a tőgy letörlése ingerként hat, amely reflexszerűen megindítja a tejleadást). Rossz az a módszer, hogy több tehén tőgyét előre megmossuk, és csak azután kezdjük a fejést.
- Fontos a személyi higiénia szabályainak megtartása (tisztá ruha, lábbeli, kéz).
- Az első tejsugarakat külön edénybe fogjuk fel (jobb a sötét falú edény, ebben az esetleges tejrendellenességek jobban észrevehetőek).
- A túlzottan kiszáradt, berepedezett tőgybimbókat fejés után kenjük be tőgyzsírral.

A kézi fejés

Az egy-két tehenet tartó gazdák fejési módja. Egyedüli helyes módja az ún. marokfejés, amikor a tőgybimbó tövét mutató- és hüvelykujjunkkal elszorítjuk, majd a többi ujj egymás utáni zárásával a bimbócsatornából a tejet kipréseljük.

Minden más fejési mód („húzogató” fejés, „bütyökfejés”) rossz.

A tőgynegyedeket mindig azonos sorrendben fejjük ki! Legjobb az a módszer, amikor egyszerre a két elülső, illetve a két hátulsó negyedet váltogatva fejjük. A gyakorlott gazda egy óra alatt akár 6-7 tehenet is képes kifejni. Amikor a folyamatos tejleadás megszűnt, végezzünk masszáló mozdulatokat és a fejést folytassuk tovább (utófejés). Ennek befejeztével a tőgyet töröljük szárazra és a tőgybimbókat fertőtlenítsük. A kifejt tejet szűrjük.

Gépi fejés

Háromnál több tehenet már érdemes géppel fejni. A fejőkelyhek felrakása előtt ellenőrizzük a gép vákuumszintjét és pulzálását. A fejőkelyheket mindig azonos sorrendben rakjuk fel: bal hátulsó - bal elülső - jobb elülső - jobb hátulsó. Felrakásuk után enyhén húzzuk meg a kelyheket a tőgy masszálásával egy időben, ezzel győződhetünk meg arról, hogy fejés közben esetleg nem esnek-e le? A legtöbb problémát az okozza, hogy a kisüzemekben használatos gépek többsége az összes tőgynegyedet egyforma vákuummal feji, nem differenciálja a szívóhatást, holott az elülső és hátulsó negyedek termelése nem azonos (a hátulsók többet termelnek), így gyakori a tőgy károsodása. Különösen fontos az, hogy mikor kell leszedni a kelyheket. A modern gépek a tejáramlás csökkenésével, tehát a fejés végén képesek a szívóhatást is csökkenteni, ezért ezek használatakor ritkább az ún. vakfejés, amikor a bimbócsatorna oly mértékben károsodhat, hogy bevérzik.

A végig azonos szívóhatással dolgozó gépek után végezzünk kézi utófejést (az utolsó 3-4 dl tejet kézzel fejjük ki). Fontos a fejőgumi mérete és állapota. Jó, ha a fejőgumi a bimbó kétharmad részét veszi be (kb. 22-23 mm-es átmérőjű). Nem jó, ha a bimbót túlzottan elszorítja (vérpangás, kékes elszíneződés), de az sem jó, ha a fejőkelyhek „szőröcsögnek”. A berepedezett gumit ki kell cserélni!

A fejőgép tisztítása: a fejőkelyheket minden fejés után mártsuk hideg vizes vödörbe, majd lúgos meleg vízzel mossuk, ismét öblítsük, majd fertőtlenítsük, így hagyjuk megszáradni. Fejés előtt hideg vizes öblítéssel mossuk ki a fertőtlenítő oldatot.

Tejkezelés: fejés után a tejet minél előbb hűtsük le 12-14°C-ra, ezzel a hőmérséklettel nagyobb távolságra levő gyűjtőhelyre is szállítható (melegen igen könnyen romlik).

Miről vesszük észre a tőgygyulladást?

Okai, tünetei, megjelenési formái, lefolyásai szerint eltérők lehetnek a tőgyelváltozások. Talán az egyetlen, ami közös bennük, hogy a tej mennyisége csökken, minősége változik. Aszerint, hogy a gyulladás a tejutak és a tejmedence nyálkahártyájára, a tőgy mirigyes állományára vagy a kötőszövetre terjedt ki, a kép rendkívül változatos lehet.

Sokszor észlelhetők gyulladás tünetei: a tőgy meleg, duzzadt, fájdalmas, bőre kipirosodott.

Ezek az elváltozások olykor alig láthatók, a tej azonban 10-20%-kal csökken, savószerű, benne pelyhes váladékok vannak, íze sós-kesernyés. A tej később sárgás árnyalatú, sűrű, egészen gennyszerű is lehet. Az állat a tőgyelváltozás mellett lehet normális hőmérsékletű (38-39°C) és étvágyú, de gyakoribb a láz és az étvágytalanság. Előfordul, hogy a gyulladás látszólag magától csökken, de a beteg tőgynegyed megkeményedik, elapaszt.